

Felmentő ítélet

Az élet megy. Ez-az megesik, hálaistennek semmi súlyos. Ám aztán valami közbejön és kibilient a pályámról. Semmi sem olyan, mint korábban. Mindenki-vel történnek ilyen események. Gyakran nem is váratlanul esnek meg, és mégis meglepőek. Erre a közbejövésre akaratlanul a tehetetlenség, a meglepetés, a csodálkozás, az ijedség, a bosszúság, a düh, az öröm vagy a megkönnyebbülés kiáltása felel. Elvesztettük a helyzet fölötti ellenőrzésünket, és a nyelv hatalmával akarjuk visszaszerezni. Ezért gyakoriak a könnyörgő felkiáltások. A nyelvtanban ezeket interjekciónak nevezik: „te jó ég”, „a fenébe”, „a francba”, „az ördögbe”, „az ég szerelmére”, „a hétszent-ségít”, „az Úristenit”.¹ Az ilyen felkiáltásokban meglepően gyakran merül föl Isten és Jézus: „az Isten szerelmére”, „Jézusmária”, „Jeszus”, „az Istenbe”, „az Istenit”.²

A fordítások mindig megváltoztatják a jelentést.³ Néha már nem is értik, kitalálnak egy újat, és észre sem veszik. A javítá- sok és fordítások gyakran a legjobb szándékú jelentéstorzítások. Az ilyen interjekciók esetében érződik a szent nevek káromló ki-

1 Weinrich, Harald: *Textgrammatik der deutschen Sprache*, Hildesheim, Zürich–New York, 2003, 857.

2 Németül: „Herrjemine” oder „Jessesmai”. Ezek a *Herr Jesus mein* és *Jesus Maria* torzult alakjai. A torzítás ilyen módozatait *verballhornung*nak neve- zik, amely megnevezés Johann Balhorn nyomdász nevéből ered, aki 1586- ban hibás címlappal adott ki egy jogi könyvet. (A ford.) Kluge, Friedrich: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin–New York, 1975, 46.

3 Természetesen a fordítás során nem találtam minden egyes kifejezésnek maradéktalanul megfelelő magyar szavakat, kivált azért, amiért is az ere- deti közlési szándékhoz leginkább közelítő megoldásokra törekedtem. Az interjekciók esetében – a hangalak eltérése ellenére – a magyar nyelvhaszná- latban jelen vannak ugyanazok a jelenségek. (A ford.)

mondását eltüntető igyekezet. Jézusból Jesszus lesz, és az Istentől az istállóját. Már majdnem kibukkan a kurva szó, ám az utolsó pillanatban visszafogható és átalakítható. Az erős r lágy ty-vé válik: „a kutyaúristenit”.

A nyelvi torzítások szárnyat adnak a képzeletnek, további gondolatokra és hangképekre indítanak.

Követem a nyelvet. Isten interjekciókban rejlik, felkiáltásokban, amelyek egykor fohászok voltak. Olyanokból is kiszakad, akik Ábrahám, Izsák és Jákob Istenéről hallani sem akarnak. A filozófusok Istene⁴ egyezik a Biblia Istenével, ám a filozófusok róla beszélnek, nem pedig hozzá. Ebben az értelemben Jób barátai is filozófusok. Vigasztalni akarják Jóbot, és nem képesek rá. Jób ugyanis Istennel akar beszélni, vele van vitája. Perlekedik vele – joggal. Végül Isten a viharból szól hozzá. Csak akkor válik hallhatóvá, amikor minden más elcsendesedett. Ekkor Jób befogja a száját és hallgat. Elérte azt, amit akart. Isten szól. De Isten nem Jób kérdéseire ad választ. És ez a teológia problémája: Isten szavának elkerülhetetlen elferdítése a róla való beszédben, az isteni beszéd eltorzítása az emberi beszéddé fordítása során.

A nyelv igazít útba, az interjekció. Valami közbejön, valami történik, megszakítja a megszokást, a hétköznapot, amiben berendezkedtem, sőt esetleg fel is borítja. Ami történik és kereszteli szándékaimat: egy esemény. Meglep. Megriadok: Istenem! Mi történt? Már nem vagyok ura a helyzetnek és a nyelvnek.⁵ A felkiáltás kiszakad belőlem. A fenébe! Mit is mondtam?

Az esemény eltalál. Legbelül érint. Ezért mondja Istennek a Sátán, amikor Jób állhatatosságára fogadnak: „Hanem nyújtsd ki csak a kezedet, és érij csontjához és húzához; bizony szemedbe megtagad téged!”⁶ A zsidó írástudók csak a babiloni fogságban szembesültek a vallási dualizmussal. Korábban számukra nem létezett Sátán. Így a sötétség erői küzdenek a világosság ellen. Mennyi hatalma van az ördögnek Istennel szemben? Az ördög szerepét Isten személyéhez kell kötni. Az ördög hozzátartozik Isten udvartartásához.⁷ Nem világos, hogy miként vált a részévé, és további magyarázatokat vagy helyzetmeghatározásokat kíván. De a hierarchiában a Sátánnak alárendelt a helyzete. Ezért vele Isten egy fogadásba komolyan nem is megy bele.

A gazember jól megél. Az igazat, az egyenest és becsületest súlyos sorscsapások érik. Akire lesújtanak, annak számára fel-foghatatlan. Akit kiszakítanak a szokás medréből, és ki van téve az eseményeknek, az csak panaszt és ujjongást ismer, ha vissza-

4 Pascal, Blaise: *Mémorial*, in uő: *Írások a szerelem szenvedélyéről, a geometriai gondolkodásról és a kegyelemről*, Budapest, 1999, 19.

5 „L’in-fans est évènement [...]” Michel de Certeau: *Suivre „un chemin non tracé”*, in uő: *La faiblesse de croire*, Paris, 1987, 294.

6 Jób 2,5 (Kecskeméthy István fordítása, Kolozsvár, 2002, 572.)

7 Maag, Victor: *Hiob*. Wandlung und Verarbeitung des Problems in Novelle, Dialogdichtung und Spätfassungen, Göttingen, 1982, 47.

talál a nyelvhez; panaszt mint segélykiáltást, s vádat és ujjongást, ha megmenekül vagy bántlan marad: a zsoltárokat.⁸

Az események olyanok, mint a zsongás, zúgás, dübörgés, a vihar. Nem értem morajlását. Egy számomra érthető nyelvre, egy történeté kell lefordítani. Az eseményeket megköltik, további eseményeket ötölnek és illesztnek hozzájuk. Isten fogadást köt udvartartásának egyik tagjával arra, hogy Jób, az igaz, képes Istent átkozni. Egy próba, egy kísértés. Szerencsétlenségének ez az értelme. A vallás, mondják, kontingenciakezelés:⁹ értelmet adni vagy költeni a puszta véletleneknek és eseményeknek, amiktől azok elviselhetővé válnak. Ám ez már azzal kezdetét veszi, hogy beszámolunk az eseményekről, a történéseket és az eseményeket összefoglaljuk és összefüggésbe hozzuk. Az esetlegességen már a nyelv úrrá lesz.

Lehet, hogy az emberek attól különböznek az állatoktól, hogy történetek veszik körül őket. A történetek képezik világuk horizontját, igaz és hamis, tényleg megtörtént vagy kitalált voltakon túl, vallási, memzeti, családi mítoszok és legendák. Ezeket a történeteket továbbmondják, más történetekkel kötik össze, keverik a valóságos történelemmel; kiegészítve, eltorzítva, felvilágosítva, elvetve, de jelen vannak és hatnak. Ezekbe a történetekbe szövődve, a tőlük való függésben éljük hétköznapjainkat, alakítjuk ki a dolgokról elképzeléseinket, képezünk fogalmakat és úzzuk a filozófiát. A történetek megszólítanak. Nem egészen értjük őket. Az események, amelyeket elmondanak, olyan hieroglifák, amelyek rejtett értelmét egyre tovább kell fejtegetni, fordítani és elgondolni. Egy isteni nyelvnek az emberi nyelvre való átfordítása, mondaná Hamann és Vico.¹⁰ Isten így a történetek alakja, egy személy, mielőtt fogalommá válhatna. A Jób-történet kezdetén királyként, udvartartással jelenik meg, a végén mint az időjárás istene. Ám ebben a formában a történet kezdetét csak később fűzték hozzá.

Jób elátkozza születése napját. „Miért is hoztál ki engem az anyaméhből?”¹¹ Miért nem egyenesen *de utero translatus ad tumulum*? De ő nem szórja átkát Istenre. A heves interjekciók mintha átkozódások lennének, mintegy visszatartott átkozódásként jelennek meg: az ördögbe, a rossebbe. Az átkozás, átkozódás, esküdözés, akárcsak az áldás, kérés, imádság, parancs azt mutatja, hogy a nyelv nemcsak történeteket mond, tudósít arról, ami történt vagy történhetett volna, kijelentéseket tesz valóságos

8 Gunkel, Hermann: *Einleitung in die Psalmen*. Die Gattungen der religiösen Lyrik Israels, Göttingen, 1933.

9 Lübke, Hermann: *Religion nach der Aufklärung*, Graz–Wien–Köln, 1990, 3. fejezet.

10 Vico, Giambattista: *Die neue Wissenschaft über die gemeinschaftliche Natur der Völker*, übersetzt und eingeleitet von Erich Auerbach, Berlin, 1965, 85; Hamann, Johann Georg: *Aesthetica in Nuce*, in uő: *Werke* Bd. 2, hg. v. Josef Nadler, Reprint, Tübingen, 1999, 199; Frye, Northrop: *Kettős tükör. A Biblia és az irodalom*, Budapest, 1996.

11 Jób 10,18.

vagy fiktív tényállásokról, hanem mindenekelőtt cselekvésforma. A szó tényeket teremt. Amelyeket már nem lehet eltüntetni a világból. A megfelelő szó a megfelelő pillanatban elejét veheti egy háború kitörésének. A nyelv nem leképezi a valóságot, hanem előállítja, előhívja. Olvasom egy költő kötetét, és utána más-ként néz ki a valóság.

A nyelv egy világot teremt. Történetekből áll. Nyelv és esemény ezért is majdhogynem megkülönböztethetetlen. A kritikus történettudománynak az a kényes feladata, hogy elbeszélje a történetet, és egyúttal rámutasson az elbeszélés elkerülhetetlen fikcionalitására.

Átok és áldás arra utalnak, hogy a szó velejében parancsszó.¹² „Hanem csak szólj egy szót és meggyógyul az én szolgám” – könyörög Jézusnak a római százados.¹³ Fenséges egyszerűségű parancsszavak állnak a bibliai teremtés-tudósítás kezdetén: „Mikor Isten mondta: Legyen világosság; világosság lett.”¹⁴ A János evangélium kezdete erre utal: „Kezdetben volt az ige, és az ige Istennél volt, és Isten volt az ige.”¹⁵

Isten az, aki parancsszóval szól, a világ Teremtője. Ő a parancsszó (Machtwort).¹⁶ Vele szemben nem áll ellenhatalom. Az ördög csak egy arcátlan lakáj. Emberek között az igazi szó, ami talál és eltalál, és ézáltal valóságos, azaz hatékony, mindig csak kölcsönzött, kölcsönkapott, adott, sugalmazott. Ezért kezdi Canterbury Szent Anzelm *Proslogion*jának második fejezetét, a híres istenbizonyítékot is egy imádsággal, egy adományra, kölcsönre irányuló kéréssel: „Igy hát, Uram, aki a hithez értelmet adsz, add meg nekem – amennyire helyesnek ítéled –, hogy meg is értem, hogy létezel, amiként hisszük, és hogy az vagy, aminek hiszünk. Éspedig úgy hisszük, Te az a valami vagy, aminél semmi nagyobb nem gondolható.”¹⁷

Szókratész a bíróság előtt a delphi isteni szóval védekezik: senki sem bölcsebb Szókratésznál.¹⁸ Ezt a mondást akarta megcáfolni, mondja Szókratész a maga sajátos iróniájával, és mégsem sikerült neki – hasonlóan ahhoz, ahogy az ördög sem nyerhet fogadást az Urával szemben.

Parmenidész létről szóló tanát az égbe vivő fergeteges kocsiúttal vezeti be, ahol egy istennőtől megtudja: ugyanaz lenni és gondolkodni. Az, ami elgondolandó, jelenvaló – bizonyára akkor sem volt magától értetődő, és még Anzelmus istenbizonyíté-

12 Frye, Northrop: *Az Ige hatalma*. Második tanulmány a Biblia és az irodalom kapcsolatáról, Budapest, 1997.

13 Mt 8,8.

14 Ter 1,3.

15 Jn 1,1.

16 Az eredeti *Machtwort* szó szerint: hatalom-szó – nem pusztán az utasítás (katonai-hatalmi) értelmében, hanem kb. a régies ‘aki hatalommal szólt’ kifejezést is tartalmazza. (*A ford.*)

17 Canterbury Szent Anzelm: *Proslogion*, ford. Dér Katalin, in uő: *Filozófiai és teológiai művek I*, Budapest, 2001, 145.

18 Platon, *Apológia* 21a

kában is hat: az elgondolható legnagyobbnak léteznie kell. Ám Isten létének bizonyítása előtt a neki szóló ima, a megszólítás áll. Parmenidész mítikus égi útja az istennő üdvözlő szavaiban tetőzik. Megszólítja őt, és nem feltűnő, de hatékony hatalmi szóval él: Légy üdvözölve! Szó szerint: Örvendezz! Egy ilyen égi köszöntő, ilyen meglepő meghívás után sikerülhet csak a filozófusnak a gondolkodás és a lét egybegondolása.

Valami kiszakít a normalitásból, amit felépítettem magamnak, és amiben többé-kevésbé berendezkedtem. Valami közbejött, szerencse vagy szerencsétlenség, ok a segély- vagy örömkialtásra, a panaszra, az ujjongásra, de előbb egy felkiáltás: *Mon Dieu!*

Oka ő szerencsémnek vagy szerencsétlenségemnek? Tud rajtam segíteni? A végén még meg is kell köszönnöm? Régi hagyományok félreértése, hieroglifák lefordítása egy érthető, szokásossá vált nyelvre. Újabb ragasztások és ragadványok. Az érthetőség a gazdagság rovására megy. Ezért mindig hiányzik valami, amiért is ki kell egészíteni. Minden kiegészítés újabb kiegészítéseket kíván. „Valóban te elrejtőző Isten vagy, Izráel megtartó Istene”, mondja Jesaja.¹⁹ Te; nem ő. Hogyan is hihetné bárki, hogy képes megérteni őt, ha királyként vagy a viharból szóló hangként léptetik föl, mint a Jób-történetben! Mindkét jellemzőt mutatja: hatalmas, viharos, kiszámíthatatlan, mint az időjárás és egyúttal megbízható és igazságos, mint egy uralkodó. Ellentmondás. További magyarázatokat kell hozzá ragasztani.

Az interjekciók jelzik: Isten rejtőzve jelenik meg, események leplében, amelyek szótlanná tesznek. Ő maga esemény. Ténykedésében és hatásában van. Valóságos. És kiáltani tudok hozzá, személyként tudom megszólítani. Rejtőzködőként nyilvánítja meg magát, viharból szól, és nem válaszol kérdéseimre.

A hétköznapi és megszokás védelme nélkül, a merő eseményeknek kiszolgáltatva, a vég előtti pillanatok apokaliptikus idejébe esünk. Minden a végsőkig összeszorított és kiélezett: félelem, csodálkozás, halál, élet, ragyogás, nyomorúság. A világ szülőprés. Izajás beszélt róla. Haragjában Isten a taposókádba lép.²⁰ Valmennyen benne vagyunk. Vörös folyadék fröccsen ki belőle. Döbbenetesen idegenül, dühödten jelenik meg az Isten. A taposókád egy erős képe annak, amit a Biblia szorongattatásnak (thlipszisz) nevez.²¹ Ami történik, az olyan közről érint, hogy horzsol engem. Jób bőre varját vakarja. A tér egyre szűkösebb: stenochoria, angustia. Beszorultság, szorongattatás térben és időben. Az idő fogy. A haladék lejár. Az események legbensőbb lényembe, húsomig és csontomig hatolnak.

Rendszerint van elég időm és távolságom. Természetesen vannak nehézségek is. De nem engedem valamennyit egyszerűre

19 Iz 45,15.

20 Iz 63,3.

21 Schlier, Heinrich: thlibo, thlipsis, in *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* Bd. 3, hg. v. Gerhard Kittel, Stuttgart, 1950, 139–148; a thlibo jelentése: nyomni, préselni, dörzsölni.

magamhoz. Felosztom őket megoldható problémákra. A legsürgősebbeket legelőször. Némelyik idővel magától is megoldódik. És így megy ez mindegyre tovább. A problémák nem szűnnek meg. Egy probléma megoldásával ugyanis a következőt teremtjük meg. Azzal kell foglalkozzunk, hogy olyan régi problémákat oldjunk meg, amelyek új problémákra vezetnek. Adott körülmények (*perisztaszeisz, circumstantiae*) között élek. Ez körülményessé, nehezzé, olykor szorongatóvá teszi az életet, amint ezt a 22. Zsoltár leírja: „Kutyák falkája ólálkodik körülöttem, s gonosztevőknek serege zár körül. Kezemet és lábamat összekötözték, és a halál porába fektettek, megszámlálhatom minden csontomat.”²²

A filozófia a *problemát*, az elémvetettet, azt, ami elkerülhetetlenül előttem, körülöttem tornyosodik, megoldható problémává alakította.²³ A régi tragédiában ez még másként volt. A problémák megoldhatatlanok voltak. Oresztésznek meg kellett ölnie az anyját. Egy orákulum, egy isteni szó vérbosszút parancsolt neki. Anyja, szeretője segítségével, megölte a férjét. Ő, Agamemnon ugyanis megölte idősebb lányát, hogy kegyessé hangolja az isteneket a Trója elleni hadjárata iránt. Atok, örökletes bűn sújtja az egész nemzetséget azóta, hogy ősük Tantalosz az istenek lakomáján a legjobbat találta föl, amit csak birtokolt – a gyermekeit. Isten angyala nem avatkozott közbe, mint Izsák feláldozásánál. Azóta a családban vége sincs az öldöklésnek. Ezért kell Oresztésznek „a problémát megoldania”,²⁴ saját anyját megölnie. Nem tudja. A problémák még nem oldhatók meg. A nővére segítségére van. Együtt ölik meg az anyát. A gyilkosság nyomán Argosz népe mindkettejüket meg akarja ölni. Ezért túsul ejtenek egy rokont, a spártai király lányát. Neki kellene kiszabadítania őket. Ez a történet Euripidész szerint. És így folya tovább mindegyre, erőszakkal, rémtettekkel és vérontással, ha nem jelenne meg az isten a színházi gépezetben, és a zűrzavaros helyzetet parancsával fel nem oldaná, megváltást hozva a szorongatásban.

A komor sorsistennők, az Erinnüszek, a kutyafejűek, az isten sötét oldala, üldöznek és körülfoznak, az új korszakhoz igazodnak, Eumeniszekké válnak, azaz jószándékúvá és jóakaratóvá.²⁵ A szorongatóan komorból valami érthetővé válik. De ettől már megszűnnek Erinnüszek lenni? Ki ismeri isten döntéseit? Ki tudja, mi a jó (eu, agathon), kérdi Szókratész és válasza senkinél sem talál. De mindenki azt hiszi, hogy a maga számára és hétköznapijában tudja. Az istenek szét tudják osztani maguk közt a szerepeket. Az egyik a baljós társat játssza, a másik az igazságos uralkodót; az egyik a hűvös szépséget alakítja, a másik a féltékeny feleséget. A bibliai Istennek mindennek kell lennie mindenben. És ezért mind-

22 *Das Buch der Preisungen*. Verdeutsch von Martin Buber, Darmstadt, 1975, 36.

23 Arisztotelész, *Topika*, 14.

24 Euripidész, *Elektra* 985 (Devecseri Gábor fordításában: „szörnyű tervre készülök”)

25 Kerényi Károly: *Görög mitológia*, Budapest, 1977, 38.

egyre a kérdés: Miért visz bennünket Isten olyan körülmények közé, ahonnan meg kell mentenie? Szükséges számunkra a sötétség, hogy a fény világítson a homályban? Vajon Isten üdv-ökonomiájában a világban lévő rossz csak fenségessége kontrasztjaként szolgál? Szegényeknek és nyomorúságosoknak kell lenniük azért, hogy akiknek jól megy, jót tehessenek?

Problémákat megoldani tulajdonképpen azt jelenti, hogy meg tudjuk fizetni a megoldás költségeit. Ám többnyire adósságokat csinálunk. Egy problémát további problémák terhére oldunk meg. A járulékos költségeket későbbi nemzedékek fizetik meg. A fizetőeszköz, amivel a teoretikus és praktikus megoldásokat ellentételezzük, nem tart sokáig. Értékét veszti. A problémamegoldásokat hitellel fedezem, és nem tudom visszafizetni a tartozásokat, vagy azt remélem, hogy a pénz leértékelődik és olcsóbb lesz. A problémát a hitelezőimnek adom tovább, és időközben meghalok. Olyan helyzetekben, olyan körülmények között vagyok, amelyek nehezzé válhatnak. Ki akarok szabadulni e körülmények fogságából. Megoldást kell találni. Ehhez idő, türelem, elmésség és képességek kellene. Ám ez mind elhasználódik. Egyre több korábbi problémamegoldás járulékos költsége halmozódott föl. A játéktér egyre szűkül: sztenokhória, thlipszisz, szorultság. Végül saját nehézségeim foglyává válok. Megoldhatatlanná váltak. Nem tudom már kiegyenlíteni őket. Fizetésképtelenné válok. Adósrabszolgaság: kilátástalan helyzetem szolgájává, rabszolgájává válok.

Krisztus előtt 594-ben az athéniak Szolónt, a költőt és bölcsőt hívták segítségül. A városnak sürgősen új alkotmányra volt szüksége. A polgárok nagy része adósszolgaságba került vagy rabszolgának adták el. Az új alkotmány alapja adósságelengedés és a szolgaságba vagy rabszolgaságba kerültek kivásárlása volt.²⁶ Azonban Szolón híres alkotmánya, a demokrácia korai formája csak harminc évig tartott. Akkor ugyanis Peiszisztratos, Szolón unokaöccse ragadta magához a hatalmat, és türanniszt hozott létre.

A Leviták könyve ötven évente egy jubileumi évről rendelkezik. Ekkor minden rabszolgát szabadon kell engedni. És az eladott föld tulajdonjoga régi tulajdonosára száll vissza.²⁷ De neki, vagy legközelebbi rokonának közben is joga van arra, hogy a föld kényszerű eladását meghatározott körülmények között érvénytelené tegye. Újra és újra kísérletet tesznek arra, hogy a társadalom szétszakadását szegényekre és gazdagokra, szabadokra és alávetettekre adósságelengedéssel helyreállítsák.

Az adósszolgaság átokként húzódik végig az emberi nemzedékek során.²⁸ A rabszolgaság csak arculatot vált. Rablás, fogság, megszállás, leigázás, gyarmatosítás, a gyors fogyasztás, a sietős

26 Aristoteles: *Der Staat der Athener*, Stuttgart, 1993, 5. fej. 35.

27 MTörv 15.

28 Graeber David: *Debt. The first 5000 Years*, New York, 2011.

élvezet zsarnoksága. Az önalávetésre csábítás hatékonyabb, mint a külső erőszak alkalmazása. Az életet ebben a világban ezért nevezik a fizetéseképtelenség kezelésének. E világ magától nem képes kiszabadulni az adósszolgaságból. Ez foglalkoztatja – ez a története –: hogyan lehet a múltbéli tartozásokat újjakkal kiegyenlíteni. A szakadatlan hiteligényeket a jövőre vonatkozó illuzórikus reményekkel táplálják. Mintha bárki is képes lenne az energia- és pénzügyi problémák, az emberiség morális és politikai sanyarúságának megoldására, a világ kiáltó nyomorának és csendes szerencsétlenségének felszámolására! A jubileumi évek adósságelengedése is csak átmeneti megkönnyebüléssel jár. A megoldások mindig csak szükségmegoldások.

És most jön az, amit Nietzsche a „kereszténység mesterfogásának” nevez: „az önmagát föláldozó Isten maga fizeti meg az adós tartozását, magára vállalva az adósságot, csak Isten képes rá, hogy kiváltsa az embert, mert az ember maga képtelen erre – a hitelező szeretetből áldozza föl magát adósáért (de hát hihető ez?), az adósa iránti szeretetből!”²⁹ Nietzsche az ember adósságát Istennel szembeni adóssággként érti.³⁰ Ámde nem éppen fordítva van, s abban áll az ember hibája, hogy nem őt tette az első hitelezőnek, a felmerülő problémákat lehetőleg nélküle akarva megoldani? Az ember tartozása Istennel szemben abban áll, hogy a tőle való elválást képtelen kifizetni. A rossz kezdete az averzió, mondja Augustinus, Lucifer szakítása Istennel: *non esse cum Deo*.³¹ Jób, a feddhetetlen, a nyílt és igaz, aki olyan gazdag volt, hogy sosem kellett senkinek sem tartoznia, mégis Istenhez fordul elsőként: „Mert én tudom, az én Megváltóm él”, mondja.³²

A galileai férfi, a Názáreti Jézus, aki Izajás jövendölése szerint Isten szolgájának tekintette magát; ama váltságának, amivel minden népet, nemcsak Izráelt, kiváltja a szorongatásból. „Mert az Embernek Fia sem magát kiszolgáltatni jött; hanem szolgálni és életét váltságul adni sokakért.”³³ Talán a pénz mágiáját csak azzal lehet magyarázni, hogy olyan vallásos hatalma van, amivel képes az eljátszott életet kiváltani, megmenteni, gazdaságilag el-

29 A publikus magyar fordításhoz képest (Nietzsche, Friedrich: *Adalékok a morál genealógiájához*, Budapest, 1986, 106.) az eredetiben *ablösen* (= levált, kivált), nem pedig *erlösen* (= megvált) áll.

30 Miatyánk: *et dimitte nobis debita nostra* (szó szerint: engedd el a mi adósságainkat).

31 Augustinus, Aurelius: *De civitate dei*, 12. könyv, 1. fej.; 11. könyv, 1. fej.: *ab haec illuminatione aversi quidam angeli non obtinuerunt excellentiam sapientis beataeque vitae [...]*

32 Jób 19, 25.

33 Mk 10,45; Janowski, Bernd: *Auslösung des verwirkten Lebens. Zur Geschichte und Struktur der biblischen Lösegeldvorstellung*, in uő: *Gottes Gegenwart in Israel*. Beiträge zur Theologie des Alten Testaments, Neunkirchen, 1993, 5–38; Stuhlmacher, Peter: *Jesu Opfergang*, in uő: *Gespräch über Jesus*. Papst Benedikt XVI. im Dialog mit Martin Hengel und Peter Stuhlmacher, Tübingen, 2010, 63–84; Grieser, Heike: *Loskauf*, in: *Reallexikon für Antike und Christentum*, Bd. 23, Stuttgart, 2010, 510–526; Blumenberg, Hans: *Matthäuspasion*, Frankfurt, 1988, 51.

simítani és pótolni.³⁴ A váltságdíjból közönséges pénz lett. *Felix culpa*, hangzik a Húsvéti gyertya dícsőítésében, „boldog bűn”, mivel Krisztus „megváltotta Ádám terhét”. (*Adae debitum solvit*)³⁵

A váltságdíj lehetővé teszi a kiváltást, a bűnök eltűrését (aphiesztai). A bűn, *hamartia*, a hiány, ami hiányzik nekem, aminek folytán hibáztam. A hiba az, aminek híján vagyok: *debere*, aminek eredete: *de-habere*, a *debitum*, a követelmény, amivel tartozom. A sürgető helyzetet nem tudtam megoldani. Nem megfelelően csináltam. Volt pénz a zsebemben, de nem váltságdíj. Így az egyik rosszat csak egy másikra cseréltem. Magam szorulok váltságra. De nemcsak én. Úton-útfélen minden erre szorul. A világ reménytelenül eladósodott. Cselekedni benne annyit tesz, mint adósságot csinálni.

A filozófusok vagy-vagy-ot mondanak: vagy szabadon, vagy mástól meghatározva, autonóm vagy heteronóm módon. Vagy a szenvedélyeim határoznak meg, vagy én határozom meg őket. Vagy úr vagyok, vagy szolga. A keresztények szabadsága heteronóm. Ki vannak váltva, tehát szabadok. Isten gyermekei, fiai, örökösei, de egyúttal Krisztus szolgálói, mondja Pál.³⁶ A keresztények egy „másfajta” törvényességnek (*heteronómia*), a Törvénytől eltérőnek, a szeretet szellemének vetették alá magukat. Önkéntes szolgálóknak. De a szeretet nélküli szolgálat a hatalom akarásának (Hegel, Nietzsche) szolgasága. És az a szeretet, mely megfoszt a szabadságtól, leigáz és rabbá tesz – nem lehet szeretet.³⁷ Éppoly kevésbé, mint az, amely nem kötelez. Ha a szeretet valóságos, a szabadság és a szolgálat (*diakónia*) egyek.

A megszabadulás önerőből nem sikerül. Az emberi fizetékép-telenségtől való „nagy eloldódáshoz” (Nietzsche) nagy segítségre van szükség. Isten saját fiát adja váltságdíjúl, a legdrágábbat, a leg-szeretettebbet: a szolgálért a fiút. A világ kifordulása, korforduló, visszafordulás. Ám mégsem látszik semmi változás. A világ ínséges marad. Az adósság-csinálás és az adósság-hagyás, a szorongatás és szorongattatás folyik tovább. A világ tévúton jár. De mégis egy térköz és játéktér jött létre. Ez a világ itt többé nem minden. Nem kell minden hajlatában és eresztékében rendbe tenni. Az elkerülhetetlen elégtelenségek tekintetbevétele és az immár teljes kiterjedésében érzékelt nyomorúsággal való együttérzés teret és szabadságot teremt arra, hogy jót lehessen tenni.

A világ elmúlik, még jelen van, de valójában már elmúlt: történelem. Az apokalipszis gyorsított nézete áttöri a szívós világszokást, a fenyegető vég halogatását, feltartóztatását, hitellel történő meghoszabítását. A világ porózussá vált. Nekiindulhatunk: exodus az adósrabszolgaságból. Valójában a világ egyálta-

34 Simmel, Georg: *Philosophie des Geldes*, Berlin, 1958, 387.

35 Exultet 7 és 17; Lohfink, Norbert SJ: Die deutsche Übersetzung des Exultet, in *Liturgisches Jahrbuch* 49 (1999) 39–76.

36 Róm 6,22; 7,6; 8, 14–17; 12,11.

37 Platón, Phaidros 238d és 242c.

lán nem létezik, hanem végbemegy, szakadatlanul összeomlik az események hatása alatt, és bele vagyok vetve ebbe az összeomlásba; egy kiáltás, egy expresszív interjekció ennek közepette.

Egészében a kereszténység egy interjekció, egy történelmi esemény megpecsételése, ami keresztelte a világfolyamot, egy nagy megkönnyebbülés kikiáltása: Hála Istennek! Ujjongás és köszönet a kiváltásért, egy új nép alkotmánya, fokozás, felülmúlása Izrael népének egy olyan néppel, amely minden népből szólított ki és összegyűlt (*ekklézia*), hogy kitörjön a szolgaság börtönéből.³⁸ A régi szövetségnek egy új szövetséggel történő felülmúlása, amelyet a régihez kell illeszteni, hogy az megint érthetővé váljék. A profétikus régi hieroglifává vált, amelyet az új szövetség teljesített be. Most van a teljesedés ideje. Csak most kezdődik az igazi kivonulás Egyiptomból, a sivatagi vándorlás a történelmen keresztül a végezetéig. *Deo gratias*. A megváltó fokozása Isten Fiáig, az emberré vált Istenig, aki – botrány és bolondság – bűnözőként hal meg a kreszten.

Az idő elmúlik. Minden elmúlik. Semmi sem marad. Ha minden maradhatna, akkor a növekvő adósság terhe alatt minden összeomlana. Tehát keljünk útra az összeomló világból. Átmenetileg e világ kibírható. Átmenetileg még csodás is. Átmenetileg – esemény, retentó és nagyszerű, és nyomorúságot és üdvösséget elegyít siralomná és ujjongássá az apokalipszis időűritőjében.

Istenem! Nagy messzeségből még visszhangzik a Zsoltáros siráma, Jézus utolsó szavai a kereszten: „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem.”³⁹ Ha itt vagy, miért nem mentesz meg? Vagy az ürességhez beszélek? „Ami megjelenik, sem nem mutatja az isteni tökéletes hiányát, sem pedig nyilvánvaló jelenlétét”, jegyzi föl Pascal.⁴⁰ Ebben a diffúz félhomályban az egyik vagy a másik mellett kell döntenem. *Pisztosz ho theosz*, mondja Szent Pál.⁴¹ Isten nem ismerhető meg, nem fogható föl, de bízni lehet benne. Az esemény és az (emberi) nyelv közti félhomályban Isten is egy fogadás (Pascal): képzelet vagy valóság. A bibliai Istenre kell fogadni. Tényleg mindent fel kell tennem – bolondság közzgazdászok, botrány polgárok számára – egyetlen lapra? A tét határozottságot és bizalmat kíván. A keresztény hit körkörös: a hitelt, amit a tétre, amit Istenre tesz a hívő, Istennél veszi fel. Ez a csatlakozásokon át vezető bizalom körkörösége. Istenre helyezni a tétet azt jelenti, hogy rá bízunk a megoldást, a kiváltást. Tudom, hogy megváltóm él, mondja Jób. Isten majd megítéli. „És eltöröl az Isten minden könnyet az ő szemeikből.”⁴²

38 Taubes, Jacob: *Die politische Theologie des Paulus*, München, 1993, 56 ; Peterson, Eric: *Die Kirche aus Juden und Heiden*, in uő: *Theologische Traktate*, Würzburg, 1994, 150.

39 Mt 27,46; Zsolt 22.

40 Brunschvicg számozása szerint 556.

41 1Kor 1,9 és 10,13.

42 Jel 21,4; Iz 25,8.

Valami megesett, közbejött, és a jelent elválasztotta a múlttól. Ami korábban volt, elmúlt, összeomlott. A töredékeket kell összeillesztenem. Itt kezdődnek a félreolvasások, a képzelgések és érthetővé tételek, az átfestések és ragasztgatások: az Úristent a viharistenhez, és azon túl még az Atyaistenhez. De mindez csak kép, töredék, talány.

Isten titokzatos, csak tévesen vagy hibásan fordítható hieroglifa. Minden fordítással elkerülhetetlenné válnak a ragasztgatások, hogy a jelentéseltolódásokat és -vesztéseket félig-meddig pótolják. Isten uralkodó a mennyben, király és megmentő. (Mit tudunk ma már a királyokról?) Végül ítéletet is tart élők és holtak fölött. Tehát nem mindenkit ment meg. Végül az ocsú el lesz választva a búzától, és az ocsút tűzre vetik.⁴³ Hogyan illeszkedik Isten haragja irgalmasságához, a szeretet az igazságosságához? Az ellentmondás feloldatlan marad. Isten mint rejtőzködő nyilatkozik meg.

Az „ítélni” szó meghaladja az ellenmondást, és remélhetővé teszi, hogy a büntető végítélet nem zárja ki az *apokatasztázis pantont*, azt, hogy „újjáteremtetnek mindenek”.⁴⁴ Isten ítélőszéket tart, ítél, elkülönít. És ez az ítélet egyúttal a talaját vesztett felemelése, az elgörbült kiegyenesítése, helyreállítás, mindenoldalú megforgatás és felállítás. A felmentés kimondása még az ítélethirdetés során *acquittal, absolución*. „Csak egy szót szólj!” remény Isten szavára, egy szóra, ami mindent helyreigazít, mindenkit felemel és mindeneket újjáteremt. A felemeléssel újra játéktér nyílik, szabadság. A szabadságra felhatalmazás pedig a legnagyobb hatalom. Végül Jób gyermekáldásban és állatokban gazdagabb, mint valaha.

Átmenetileg hogyan ítéljünk? Szeretettel, mondja Pál. *Panta hypomenei*.⁴⁵ A szeretet kitart és túlél mindent; államok, társadalmi formák, erkölcsök, világnézetek és pénzrendszerek összeomlását. A szeretet a kiváltás fizetőeszköze, az egyetlen valódi anarchia a világ uralmában.

Mindenki berendezkedik. A szokások megsokasodnak. Hétköznapi alakul. Minden megy a maga útján. Az élet egyszerűbbé vált. Ekkor valami közbejön. Te jó Isten! Már csak ez hiányzott! Egy incidens, egy hiba, egy rés a hétköznapi *contenance* közepette, és belezuhanok az események gyötrelmébe. Az interjekció kétségbeesett parancsszava a helyzet kikiklásának megállítására és a hétköznapon támadt hasadás elfedésére. De ez nem sikerül.

A ragasztások szétmennek, az elkerülhetetlenül téves fordítások érthetővé és értelmessé válnak. A szavak már semmit sem mondanak. Se ismeretet, se vigaszt. Ezt a kudarcot hallja ki Jób az események morájából mint Istene hangját. Egyszeriben ott van Isten, a szélviharban, és minden megújul.

(Tillmann J. A. fordítása)

43 Mt 13,24–30.

44 ApCsel 3,21; Balthasar, Hans Urs von: *Kleiner Diskurs über die Hölle*. Apokatastasis, Einsiedeln Freiburg, 2007.

45 1Kor 13,7.